

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

(This article was checked by iThenticate.)

Gönderim Tarihi: 24.07.2020 | Kabul Tarihi: 22.12.2020

Miras Hukukuna Dair Bir İnceleme: Nisâ ve Enfâl Sûreleri Özelinde

- A Study of Inheritance Law: In the Context of Surahs of Nisâ and Enfâl -

Rifat USLU*

Atıf/Citation: Uslu, Rifat. "Miras Hukukuna Dair Bir İnceleme: Nisâ ve Enfâl Sûreleri Özelinde [A Study of Inheritance Law: In the Context of Surahs of Nisâ and Enfâl]". *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Journal of Düzce University Faculty of Theology]* 4/2 (Güz 2020). 144-157.

Öz

Tarih boyunca, ölen insanın geride bıraktığı malların kimlere, ne oranda taksim edileceği üzerinde durulmuş ve çözümler aranmıştır. Her devirde değişik milletlerin farklı uygulamaları olmuştur. İslâm'ın da kendine özgü miras hukuku vardır. İslâm, insanın ana rahmine düşmesinden itibaren hayatının her safhasını ilgilendiren hükümler koyduğu gibi kişinin ölümünden sonra geride bıraktığı malların taksimini de belirli kurallara bağlamıştır. İslâm âlimleri, mal taksimini ele alan ferâiz ilmini geliştirmişlerdir. İslâm miras hukukunun kaynakları Kur'an, sünnet ve ictihaddır. Miras ile ilgili hükümler, Kur'an'da geniş bir şekilde açıklanmış, Kur'an'da yer almayan hükümler de hadis ve icihadla çözüme bağlanmıştır. Bu çalışmamızda İslâm miras hukuku için birinci kaynak olan Kur'an-ı Kerim'deki miras ile ilgili ahkâm âyetleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Ahkâm Âyetleri, Miras, Tereke, Hak Sahibi.

Abstract

Throughout the history the goods that left behind a dead has been discussed about to whom and how much will be divided and solutions were found. There were different practices of different nations in each period. Islam also has its own inheritance law. Since its fall into the womb, Islam has imposed provisions concerning every stage of human life, as well as the distribution of goods left behind after a person's death. Islam has developed the science of ferâiz which deals with the division of goods. The sources of Islamic inheritance law are the Qur'an, Sunnah and ijihad. The provisions related to inheritance are explained in a broad way in the Qur'an, and the provisions not included in the Qur'an are resolved through hadith and İjtihad. In this study, the verses related to the inheritance in the Qur'an, the first source for Islamic law of inheritance, will be emphasized.

Keywords: Islamic Law, Ahkâm al-Qur'an, Heritage, Estate, Beneficiary.

* Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Fıkıh Anabilim Dalı Öğretim Üyesi [Associate Professor, Düzce University, Faculty of Theology, Department of Fiqh], rifatuslu@duzce.edu.tr.

Giriş

Kur'an ve sünnete dayanan İslâm hukukunda verasetin iyi anlaşılabilmesi için her şeyden önce Kur'ân'ı Kerîm'in miras ile ilgili hükümlerinin bilinmesi gerekir. İslâm'da miras hükümleri detaylı bir şekilde açıklanmış, uygulamada en çok müracaat edilen haller göz önünde bulundurularak hükümler beyan edilmiş ve en yakın mirasçılar hakkındaki miras payları tespit ve tayin edilmiştir. Diğer mirasçıların tespit ve payları hadis,¹ icmâ² ve ictihada³ bırakılmıştır.⁴

İslâm miras hukukunun bilinmesi, Kur'an'daki mirasla ilgili esasların doğru şekilde anlaşılmasına bağlı olduğundan, çalışmamızda miras hukukunu ilgilendiren âyetlerin tahlili yapılacaktır.

Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) bir hutbesinde şöyle demiştir:

“Allah Teâlâ'nın Nisâ sûresinde ferâiz hakkında indirdiği âyetlerden birincisi, evlat ve ana-baba hakkındadır. İkincisi karı-koca ve anne bir kardeşler hakkındadır. Üçüncüsü, anne baba bir veya baba bir kardeşler hakkındadır.”⁵

Enfâl sûresinin son âyeti de 'zevi'l-erhâm'⁶ hakkındadır.”⁷ Çalışmamızda sırasıyla bu dört âyetin tahlili yapılacak ve âyetlerin cümle manası verilerek varisler ve paylarına düşen hisselerin nasıl tespit edildiği üzerinde durulacaktır.

Âyetlerin tahliline geçmeden önce İslâm miras hukukunun gelişimi ile ilgili kısa bir bilgi vermenin yerinde olacağını düşünüyoruz.

İslâm hukukunda hemen hemen bütün hükümler tedricen konulmuş, bir anda topluca belirlenmeyip, ihtiyaca göre peyderpey vaz' olunmuştur. Miras hukukunda da tedric kuralına riâyet edilmiştir. İslâm'ın ilk yıllarında miras hukuku da birçok konuda olduğu gibi Câhiliye döneminde uygulanan şekliyle icra ediliyordu. İslâm'dan önce Arap toplumunda mirasçı olmanın nesep ve antlaşma olmak üzere iki sebebi vardı. Nesep yoluyla sadece erkekler varis olabiliyordu. Kadınların ve çocukların ise nesepten kaynaklanan veraset hakkı yoktu. Ancak miras hakkına sahip olanlar isterlerse kadın ve çocuklara da mirastan pay verebilirlerdi.

¹ Örneğin ninelerin varis olmaları hadisle sabittir.

² Örneğin dede, oğlun oğlu ve oğlun kızının varis olmaları icmâ ile sabittir.

³ Örneğin zevi'l-erhâmın varis olmaları ihtilafı olup varis olacağını söyleyen fukaha bu kanaatlerine ictihadla sahip olmuşlardır.

⁴ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürçânî, *Şerhu's-Sirâciyye fi'l-Ferâiz* (İstanbul: Fazilet Neşriyat, ts.), 6.

⁵ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Zehraveyn Yayınları, ts.), 3/137.

⁶ Zevi'l-erhâm, terekede üçte bir, dörtte bir gibi belli bir payı olmayan ve terekeyi asabeden olmak sıfatıyla da elde edemeyen kan hısımlarıdır ki dört kısımdır: 1- Ölünün fûrûu yani kızlarının veya oğlunun kızlarının çocukları ve torunları gibi. 2. Ölünün usulü yani anne tarafından ced ve ceddeleri. 3. Ölenin baba ve anasının fer'leri. 4. Büyük baba ve büyük ananın fer'leri.

⁷ Vehbe ez-Zühaylî, *et-Tefsîrü'l-münîr fi'l-akide ve's-şerîa ve'l-menhec* (Beyrut: Darü'l-Fikri'l-Muâsir, 1991), 5/57.

Antlaşma yoluyla veraset de “velâ” ve “tebennî” olmak üzere iki şekilde oluyordu. “Velâ”, iki kişinin, cinâyet işledikleri takdirde tazminatı ödeme, ölüm halinde sağ kalanın diğerine varis olması şeklinde anlaşmaları, “tebennî” ise bir kimsenin, başkasının çocuğunu evlat edinmesi şeklindeki antlaşma idi. Bu durumda evlatlık, öz çocuk gibi varis oluyordu.⁸

İslâm’da hicrete kadar miras hukuku Câhiliye döneminde olduğu şekliyle devam etmiş, hicretle birlikte Câhiliye dönemindeki mirasçı olma sebeplerine “hicret” ve “kardeşlik (muâhat)” şeklinde iki sebep daha eklenmişti.⁹ Akraba olmasalar bile, çok samimi olan muhacirler, arkadaşını hicret etmeyen akrabalarına tercih ederek birbirlerine varis oluyorlardı.

Hicretten sonra Hz. Peygamber, muhacirler ile ensarı ikişer ikişer kardeş ilan edince, bunlar arasında tevarüs cereyan etmiştir. Aşağıda tahlilini yapacağımız “Allah’ın kitabına göre yakın akrabalar birbirine (varis olmağa) daha uygundur.”¹⁰ âyeti nazil olduktan sonra hicret ve kardeşlik uygulaması ile getirilen mirasçılık hükmü kaldırılmış, bu konuda ölçü alınması gereken kriterin kan hısımlığı (nesep), evlilik bağı (nikah) ve Hz. Peygamber’in sünnetiyle sabit olan “velâ”¹¹ bağı olduğu hükme bağlanmıştır.¹²

1. Nisâ Sûresindeki Miras ile İlgili Âyetler

Yukarıda ifade edildiği üzere bu sûrede ferâiz ile alakalı olarak varisler ve paylarını anlatan üç âyet vardır.

1.1. Nisâ Sûresi 11. Âyet

Merhum Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942) *Hak Dini Kur'an Dili* adlı meşhur tefsirinde ilgili âyetin tefsirine geçmeden önce âyetteki (يوصي) kelimesi hakkında bir açıklama yapmaktadır.

“Allah’ın vasiyeti” deyimi, “emr” kelimesinden daha kuvvetli kesin bir vaciblik ifade eder. Bu, öyle belîğ bir emirdir ki bunda, bir hakkın bildirilmesi ile infazının gerekli olduğunu ve infaz edilmemesi durumunda sorumluluğun ağırlığını ve bu ağır sorumluluğun büsbütün emredilen kimseye yüklenmiş bulunduğu dikkati çekmiş ve aynı zamanda kendisine emredilene sevgi ve güveni bildirerek bir velilik ve vekilliğin verilişini kapsayan bir sözleşme ve iyilikle gönül alma vardır. Çünkü vasiyyet, ölümden sonrası ile ilgili olup değiştirilmesi caiz olmayan ve geri alınması

⁸ Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (b.y.: Mısır, 1305), 3/152.

⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 3/152.

¹⁰ el-Enfâl 8/75.

¹¹ Miras hukukunda iki türlü “velâ” vardır: a-Köle azat etmeden doğan velâ: Azat edilen kölenin varislerinin bulunmaması durumunda, azat eden efendisinin varis olmasına imkân veren velâdır. b-Antlaşmadan doğan velâ: İki kişinin birbirine mirasçı, koruyucu ve diyet ödemede yardımcı olmak üzere anlaşmalarından doğan velâdır. Buna “mevlâ'l-muvâlât” denir.

¹² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 3/152; Muhsin Koçak vd., *İslâm Hukuku (İslâm Hukukuna Giriş/Aile Hukuku/Miras ve Ceza Hukuku)* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2017), 316.

ihtimali kalmayan, yapılması gerekli olan bir emrin yerine getirilmesi için güven ve itimad ile başkası yerine veli olmayı içeren bir açıklama ve antlaşmadır.”¹³

(يوصيكم الله في اولادكم) Hz. Allah, vefatınızdan sonra, çocuklarınızın haklarını güven altına almak için, hak sahiplerine ulaştırılması gerekli olan farz paylarını açıklayarak size şöyle emrediyor ve ahit veriyor.¹⁴

للذكر مثل حظ الأنثيين “Erkeğin hakkı, iki kadının payı kadardır.”

Âyette (رجل) ve (نساء) “adam ve kadın” denilmeyip de (ذكر) ve (أنثى) “erkek ve dişi” denilmesinde de bir incelik vardır. Çünkü Câhiliye döneminde sadece yetişkin erkeklere mirastan pay verilirdi. Kadınlar mirastan pay alamadığı gibi gerek erkek gerekse kız, küçükler de pay alamazdı. Bu âyet, İslâm hukukunda erkeğiyle, dişisiyle, küçüğüyle, büyüğüyle herkesin belli oranlarda hak sahibi olduğunu bu şekilde ifade etmiş oldu. Bu âyet aynı zamanda mirasta en fazla payı evlatların, evlatlar arasında da erkek çocukların alacağını ifade etmektedir.¹⁵

Mirasta, erkeğin payının, kadının payının iki katı olması bir kısım insanların kafasını meşgul etmekte ve bunun, kadın için negatif bir ayrımcılık olduğu iddia edilmekte ve bir ayırım yapmak gerekecekse, kadın erkekten daha zayıf ve muhtaç olduğu için kadın lehine pozitif bir ayırım yapılması gerektiği savunulmaktadır.¹⁶

Burada önce şunu bilmek gerekir ki mirasta kadına erkeğin payının yarısı kadar hisse verilmesi, kadının mirasçı olarak sahip olabileceği bütün konumları için değil, sadece kadının aynı babanın/ana-babanın çocuğu olarak erkek kardeşiyle birlikte mirasçı olması durumunda söz konusudur. Nitekim bazı durumlarda tek kız evladı terekenin yarısına varis olabilmektedir.

Kadının erkek kardeşiyle beraber varis olması halinde yarım hisse alması bir adaletsizlik değil, bilakis sosyal adaleti sağlamak içindir. Çünkü kadınlara karşı önemli ölçüde malî sorumluluk üstlenen ve onları korumakla görevlendirilen erkeklerin malî yönden onlardan daha iyi durumda olmaları ilahî adalet gereğidir. Meseleye İslâm hukukunun genel prensipleri açısından bakıldığında da nimet-külfet dengesinin gözetildiği ve ortada bir adaletsizliğin olmadığı anlaşılacaktır. Çünkü İslâm hukukuna göre kadının mal varlığı erkeğin mal varlığından ayrıdır ve dolayısıyla kazandıkları kendisine aittir. Bütün bunlara karşılık, kadının kimseye karşı mali bir yükümlülüğü söz konusu değildir. Kadına tam hisse verilmesi durumunda, kadının ve çocukların mali sorumluluğu kendisine yüklenen erkeğe zulmedilmiş olur. Erkeğin hakları ve bunlara karşılık kendisine yüklenen sorumluluklara bakılırsa terazinin, aksine biraz kadından yana tutulduğu görülebilir.¹⁷

¹³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/520.

¹⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/520.

¹⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/520.

¹⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/521.

¹⁷ Abdullah Çolak, *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 275.

Ayrıca İslâm hukukuna göre, evlenmeden önce kızın nafakasının temini, ailesinin erkeklerinden kendisine en yakın olana aittir. Erkek evlenirken eşine mehir vermek zorundadır. Kadın için ise böyle bir sorumluluk yoktur.

Yine evlendikten sonra İslâm dini erkeği, eşin ve çocukların nafakasını temin etmekle yükümlü kılmıştır. Erkeğin nafaka sorumluluğu sadece eş olarak değil, baba, erkek kardeş ve hatta dede olarak da sorumlulukları devam etmektedir. Kadının ise çocuklarının nafakasıyla ilgili hiçbir sorumluluğu yoktur. Hatta ödenmesi gereken diyetler de yine erkeklerce ödenir.

Bütün bu sebeplerden dolayı kadın -hem kendisinin hem de karı ve çocuklarının nafakasını teminle mükellef olan- erkek kardeşine verilenin yarısı kadar hisse alınca hissesi, onunkinden daha fazla miktara ulaşmaktadır. Netice olarak İslâm'ın önerdiği kadın erkek ilişkisi, aile düzeni ve dayanışmasına göre kadının yükümlülüğü az, geçimi her durumda garanti, aldığı miras da bu sebeple ve sonuç olarak erkek kardeşinin aldığından fazla olmaktadır. Dolayısıyla bazı durumlarda kadının mirastaki payının erkek kardeşin payına göre az olması cinsiyeti ile ilgili değil, onun zorunlu harcamalarının erkeğe göre daha az olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁸

Erkeğe, kızın iki katı pay verilmesi, yukarıda da ifade edildiği gibi, aynı babadan/ana-babadan kız kardeşiyle beraber varis olduğu durumdadır. Erkeğin yanında kız evladı bulunmadığı takdirde erkek terekenin tamamını da alabilecektir.

Fakat çocuklar sadece kız olduğu zaman: *فإن كن نساءً فوق اثنتين* "Eğer çocuklar ikiden fazla dişi iseler" *فلهن ثلثا ما ترك* "hepsinin hakkı terekenin üçte ikisidir." *وإن كانت واحدة فلها النصف* "Eğer kız tek ise ona mirasın yarısı düşer."

Âyette iki kız olduğu zaman paylarının ne kadar olacağı hakkında bir açıklık yoktur. Farklı görüş beyan edenler varsa da, cumhura göre iki kız olduğu zaman da aynı ikiden fazla kızlar gibi onlara da terekenin üçte ikisi verilir.¹⁹

ولأبويه لكل واحد منهما السدس إن كان له ولد "Eğer ölen kişi, ana ve baba ile birlikte çocuk da bırakmışsa ana ve babadan her birine altıda bir hisse vardır."

Bu durumda çocuk erkek ise terekeden geri kalanın tamamını alır. Eğer hem erkek hem kız çocuk varsa, ana ve babanın altıda bir hisselerinden sonra geri kalanı ikili-birli taksim ederler. Eğer çocuk, birden fazla kız ise ana-babanın hisselerinden sonra kalan mal kızların payı olan üçte ikiye eşit olduğu için malın geri kalanını alırlar. Eğer çocuk bir kız ise terekenin yarısını alır, artan altıda bir de yine babaya kalır. Çünkü baba "asabe"dendir.²⁰

¹⁸ Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, 275.

¹⁹ Zühaylî, *et-Tefsîrü'l-münîr*, 4/274.

²⁰ Asabe; Ashâb-ı ferâiz ile beraber buldukları zaman onların hisselerinden arta kalan kısmı alan ve ashâb-ı ferâiz bulunmadığı zaman terekenin tümünü alan yakındır.

فألمه “Ölenin çocuğu olmayıp, ana ve babası beraber varis oluyorsa” وإن لم يكن له ولد وورثه ابواه التلث “terekenin üçte biri ananıdır.” Geri kalan ise tamamı babaya aittir. Yine bu halde ana da olmayıp sadece baba varsa terekenin tamamını baba alır.

Son durumda görülüyor ki, babaya karşı ananın üçte bir alması, erkeğe iki, kıza bir kaidesinin tatbikidir. Evlat bulunmayınca ana ile baba, bir erkek ve bir kız mesabesinde olmuş oluyor.

وإن كان له إخوة فألمه السدس “Eğer ölenin çocuğu olmayıp -ister ana-baba bir, ister ana bir, isterse baba bir olsun- birden fazla kardeşi varsa, bu halde ananın payı altıda birdir.” Buradaki “إخوة” den maksat, ana-baba bir, baba bir, ana bir bütün kardeşlerdir.²¹ Baba varsa kardeşler sâkıt olur.²²

من بعد وصية يوصي بها أو دين “Bu paylar, ölenin borçları ödenip, vasiyeti de yerine getirildikten sonra hak sahiplerine verilir.”

Bilindiği gibi ölünün geride bıraktığı mala tereke denir. Ölümü takiben tereke denilen bu mallar üzerinde şu sıraya göre birtakım haklar doğar.²³

a. Techiz ve Tekfin

Ölünün yıkanması, kefenlenmesi, defnedilmesi gibi hizmetler, öncelikle onun terekesinden karşılanır. Techiz ile zaruri masraflar kastedilir. İsraktan ve cimrilikten kaçınılır.²⁴ Tereke, masrafları karşılamadığında ölenin hayatta iken nafakası kimin üzerine vacipse bu masraflar ona ait olur. Hiç kimsesi yoksa devlet hazinesinden karşılanır.²⁵

b. Borçların Ödenmesi

Ölenin borçları varsa techiz ve tekfin masrafı çıkarıldıktan sonra terekenin tamamından borçlar ödenir.

Borçlar da Allah hakkı olan borçlar ve kul hakkı olan borçlar olmak üzere ikiye ayrılır. Zekât, kefaret ve adak gibi Allah'ın emri ile sabit olan borçlar Hanefilere göre ölümle, dünya hukuku bakımından düşer, ödenmesi gerekmez. Cumhura göre ise bu gibi borçların terekeden ödenmesi gerekir.

²¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* (Kahire, 1967), 5/72; Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl* (Mecmau't-tefâsîr içinde) (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1979); Ebü't-Tâhir Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *Tenvîrü'l-mikbâs min Tefsîri İbn 'Abbâs* (Mecmau't-tefâsîr içinde) (İstanbul: y.y. ts.).

²² Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed el-Kudûrî, *el-Muhtasar* (İstanbul: y.y. 1966), 202.

²³ Cürcânî, *Şerhu's-Sirâciyye*, 2.

²⁴ Cürcânî, *Şerhu's-Sirâciyye*, 2.

²⁵ Hasan b. Ammâr eş-Şürünbülâlî, *Nûrül-îzâh ve necâtü'l-ervâh* (İstanbul: y.y., 1985), 151.

Kul hakkı olan borçlar, ölenin sağlıklı olduğu sıralarda tahakkuk etmiş veya hasta iken kuvvetli deliller ile sabit olmuş ise terekeden ödenir. Tereke kul borçlarına yetiyorsa tamamı ödenir. Alacaklı birden fazla olup tereke de bunu tam olarak karşılamazsa bütün borçlar aynı oranda indirim yapılarak ödenir ve ödenmeyen kısım alacaklılar tarafından helal edilmezse dünya bakımından borçlar düşmekle beraber ölenin borcu olarak âhirete kalır.

c. Vasiyetlerin Yerine Getirilmesi

Vasiyet, ölümden sora geçerli olmak üzere bir kimsenin malını, başka bir kimseye teberru sûretiyle temlik etmesi, onun malı olacak şekilde vermesi demektir. Yapılan vasiyet, cenaze masrafları ve borçların ödenmesinden sonra geriye kalan malın üçte birinden ödenir. Vasiyet edilen miktar terekenin üçte birinden fazla ise sadece üçte biri için geçerli olur.

d. Terekenin Varislere Taksimi

Yukarıda sayılan üç madde ile ilgili harcama ve ödemeler yapıldıktan sonra kalan kısım, mirasçılar arasında taksim edilir. Mirasçılar da ashâb-ı ferâiz, asabe ve zevi'l-erhâm olmak üzere temelde üç gruptur. Ashâb-ı ferâiz, terekedeki hisseleri âyet, hadis ve icmâ ile belirli olan on bir sınıf hısım olup bunlar paylarını aldıktan sonra mirasın geri kalanını asabeyi teşkil eden akrabalar aralarındaki öncelik sırasına göre alırlar. Bu iki gruptan kimse bulunmazsa o zaman zevi'l-erhâm grubunu teşkil eden akrabalar mirasçı olurlar. Bu görüş Hanefî mezhebine aittir. Cumhura göre ise, ilk iki gruptan akraba bulunmadığı zaman miras, zevi'l-erhâma değil, beytülmale intikal eder.

“Babalarınız ve oğullarınız, bunların hangisi fayda açısından size daha yakındır, bunu bilemezsiniz.”

Âyetin bu bölümü, bir taraftan yapılan vasiyetin yerine getirilmesinin gerekli olduğunu, bir taraftan da varislerin bir kısmını üstün tutma ve tercih etme ve bir kısmını, kısmen veya tamamen mahrum edecek bir vasiyet yapılmamasını hatırlatır.

“Bütün bunlar, Allah tarafından bir farz olarak takdir ve tavsiye olunmuştur.” Bu ibare, âyetin başında geçen (يُوصِيكُمُ اللَّهُ) fiiline bağlı olarak aradaki açıklamaların tamamına şamildir. Böylece farziyyet bir defa daha pekiştirilmiş oluyor.

“Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.” “Bunun için bunların hepsini, Allah Teâlâ'nın, ilim ve hikmeti ile farz ve takdir buyurmuş olduğunda, dünya ve ahiret fayda ve menfaatinize uygun bulunduğu hiç şüphe etmeyiniz. Bu paylaşmanın doğru olduğunu, noksan aklınız kavramaz da “kadınlara hiç verilmeseydi veya eşit verilseydi yahut şu yönü şöyle olsaydı” gibi düşüncelere saplanacak olursa, onu Allah'ın ilmine havale ediniz ve gereği gibi amel ediniz.”²⁶

²⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/526.

Âyetten Çıkarılan Hükümler

- a- Miras taksiminde, hayatta oldukları takdirde mirastan mutlaka pay alacak mirasçılar, eş, anne-baba ve çocuklar olmak üzere üç gruptur. Nisâ sûresi 12. âyette belirtileceği üzere ölenin babası hayatta değilse ve sağ oğlu yoksa kardeşlere de miras kalabilir. Bu üç gruptan ilk ikisi aşağıda görüleceği üzere bu âyette yer almaktadır.
- b- Câhiliye döneminin aksine gerek erkek gerek kız gerek küçük gerek büyük olsun evlatların hepsi mirastan pay alırlar.
- c- Ölenin evlatları kız ve erkek olarak beraber bulunduğu zaman erkek, kız evladın payının iki mislini alır. Ölenin sadece erkek evlatları varsa miras eşit taksim edilir.
- d- Ölenin bir kız evladı varsa terekenin yarısını alır.
- e- Ölenin iki veya daha fazla kızı varsa mirasın üçte ikisini alırlar.
- f- Ana ve baba, ölenin çocukları ile birlikte mirasçı olurlarsa, ana ve babadan her biri altıda bir alır.
- g- Ölenin çocuğu yok ve sadece ana ve baba mirasçı olursa mirasın üçte biri anaya, geri kalan ise asabe olarak babaya aittir. Bir başka ifadeyle ana ve baba terekeyi ikili birli taksim ederler.
- h- Ölenin çocuğu olmayıp birden fazla kardeşi varsa bu halde ananın payı altıda birdir.
- i- Ölenin borcu varsa ve vasiyet de etmişse sırasıyla bunlar ödendikten sonra geri kalan malı hak sahipleri terekeyi paylarına göre taksim ederler. Bir başka ifadeyle önce borç ödenir, sonra vasiyet yerine getirilir, sonra da kalan mal hak sahiplerine taksim edilir.

1.2. Nisâ Sûresi 12. Âyet

Aşağıda görüleceği üzere bu âyet, karı kocanın terekeden paylarını anlattığı gibi ana bir kardeşlerin de paylarını anlatmaktadır.

“Çocukları yoksa eşlerinizin bıraktığı malların yarısı size, **ولكم نصف ما ترك أزواجكم إن لم يكن لهن ولد** فإن كان لهن ولد فلکم الربع مما تركن” Bir kadın ölür de çocuğu olmazsa terekesinin yarısı kocasına aittir. **فإن كان لهن ولد فلکم الربع مما تركن** “Çocukları varsa hanımlarınızın bıraktığının yarısı sizindir. Bir kadın ölür de çocuğu varsa terekesinin dörtte biri kocasına aittir. **من بعد وصية يوصين بها أو دين** “Bu paylar yapacakları vasiyetten ve borçlar yerine getirildikten sonra hak sahiplerine verilir.”

“Çocuğunuz yoksa sizin de bıraktığınız malların dörtte biri hanımlarınızındır.” Bir erkek ölür, çocuğu da olmazsa terekesinin dörtte biri hanımına aittir.

“Çocuğunuz varsa bıraktığınızın sekizde biri eşlerinizindir.” فإن كان لكم ولد فلهن الثمن مما تركتم

Adam ölüp çocuğu varsa bıraktığı malın sekizde birini hanımları alır.

“Bütün bu paylar, yapacağınız vasiyetten ve borçlar yerine getirildikten sonra hak sahiplerine verilir.” من بعد وصية توصون بها أو دين

“Bir erkek veya kadının, ana-babası ve çocukları bulunmadığı halde malı mirasçılara kalırsa ve bir erkek veya kız kardeşleri varsa” فكل واحد منهما السدس “her birine altıda bir pay düşer.” Buradaki kardeşlerden maksat ana bir kardeşlerdir.²⁷

“Eğer kız ve erkek kardeşler birden fazla iseler bunlar üçte bire eşit olarak ortaktırlar.” Evlatlarda olduğu gibi ikili-birli değil, çünkü buradaki erkek ve kız kardeşten maksat bi'l-icmâ ana bir kardeşlerdir.²⁸ Bunun için sıfatlarının erkek olmasının bir hükmü yoktur. En çok hisselerin üçte bir olması da ana makamına kaim olduklarını gösterir.²⁹

“Bütün bu paylar yapılacak vasiyetten ve borçlar yerine getirildikten sonra hak sahiplerine verilir.” من بعد وصية يوصي بها أو دين

“kimse zarara uğramaksızın.” Bu kayıt hem vasiyetin hem de borcun kayıdır. Yani vasiyet veya borç, varislere zarar vermeye kalkışılmayarak yapılmalıdır. Bunun için varislerden herhangi birine yapılan vasiyet geçersizdir. Yine üçte birden fazla vasiyet yapmak da geçersizdir. Çünkü bu durumlarda varislerin zarara uğrayacağı aşîkârdır.

“Allah Teâla bunları, kendi tarafından bir vasiyet olarak emir ve tavsiye ediyor.” Bu kayıt da önceki âyetteki (فريضة من الله) gibidir ki te'kid ifade etmektedir.

“Allah âlimdir, halîmdir.” Zarar verme kastında olanları bilir, fakat halim olduğundan ceza vermede acele etmez. Bundan dolayı bu hilme aldanıp zarar vermeye kalkışmamalı, yapılacak olan vasiyeti Allah rızası için yapmalı, Allah'ın vasiyetlerine de uygun hareket etmelidir.

Âyetten Çıkarılan Hükümler

Bu âyette eşler ile ana bir kardeşlerin mirastaki paylarından bahsedilmektedir.

²⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân* (Kahire: y.y., 1968), 4/287; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, 2/219; Fîrûzâbâdî, *Tenvîrü'l-mikbâs min Tefsîri İbn 'Abbâs*, 2/29; Ebû Saïd Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Mecmau't-tefâsîr içinde) (İstanbul: y.y., ts.), 2/29; Alaüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl fi meâ'ni't-tenzîl* (Mecmau't-tefâsîr içinde) (İstanbul: y.y., ts.), 2/29.

²⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/78.

²⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/527.

- a- Kadın ölmüşse sağ çocuğu da yoksa kocası kadının bıraktığı terekenin yarısını alır.
- b- Kadın ölüp sağ çocuğu varsa kocası kadının bıraktığı terekenin dörtte birini alır.
- c- Koca ölüp sağ çocuğu varsa hanımı kocasının bıraktığı terekenin sekizde birini alır.
- d- Koca ölüp sağ çocuğu yoksa hanımı kocasının bıraktığı terekenin dörtte birini alır.
- e- Bir kadın veya erkeğin, babası ve çocukları olmadığı halde malı mirasçılara kalırsa bir erkek veya kız kardeşleri varsa her birine altıda bir hisse düşer.
- f- Aynı durumda kız ve erkek kardeşler birden fazla ise bunlar terekenin üçte ikisine eşit olarak ortaktırlar.

1.3. Nisâ Sûresi 176. Âyet

Hz. Ebû Bekir'in de dediği gibi Nisâ sûresinin 176. âyeti, ana-baba bir veya baba bir kardeşlerin mirastaki paylarından bahsetmektedir. Bu âyetin, ana-baba bir veya baba bir kardeşlerin mirası hakkında olduğunda icmâ vardır.³⁰

Âyetin manasına geçmeden önce, daha önceki âyette de geçen “kelâle” kelimesinin “babası olmadığı gibi çocuğu da olmayan” kimse manasına geldiğini söylemekte fayda olduğunu düşünüyoruz.

يستفتونك “Senden fetva istiyorlar.”

İlgili âyet sahâbeden Câbir b. Abdullah (ö. 78/697) hakkında nazil olmuştur. Hasta iken Resûlullâh (s.a.v.) kendisini ziyarete gitmiş ve “Ey Allah'ın Resûlü! Ben kelâleyim. Benim malıma kim varis olacak?” diye sorduğunda bu âyet nazil olmuştur.³¹ Görüldüğü gibi sorulan bir soru üzerine âyet gelerek, sorulan soruya şu şekilde cevap verilmiştir:

قل الله يفتيكم في الكلالة “De ki: “Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor.”

إن امرؤ هلك ليس له ولد وله أخت “Oğlan veya kız bir çocuğu bulunmayan bir adam ölür ve ana-baba bir veya baba bir, bir kız kardeş bırakırsa”³² فلهما نصف ما ترك terekesinin yarısı kız kardeşinindir. Diğer yarısı da asabesi varsa onun, yoksa reddin³³ yine kız kardeşinindir.

³⁰ Zühaylî, *et-Tefsîrû'l-münîr fi'l-akîde ve's-şerîa ve'l-menhec*, 6/56.

³¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/137; Zühaylî, *et-Tefsîrû'l-münîr fi'l-akîde ve's-şerîa ve'l-menhec*, 6/ 55.

³² Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 2/219; Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl fi meâ'ni't-tenzîl*, 2/219; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, 2/219; Fîrûzâbâdî, *Tenvîrû'l-mikbâs min Tefsîri İbn 'Abbâs*, 2/219.

³³ Mal taksiminde belirli pay sahipleri paylarını aldıktan sonra, arta kalanı karı-koca dışında kalan aynı mirasçılara payları oranında dağıtılması. Mirasçılar arasında asabe olması halinde bu durum meydana gelmez.

Ölenin oğlu varsa kız kardeş sâkıt olur. Kızı varsa kız kardeşin belli bir payı olmaz, kızlarla beraber asabe olur.

Yukarıda da ifade edildiği gibi “kelâle”, babası olmadığı gibi çocuğu da olmayan demektir. Baba varsa kardeşlerin tamamı sâkıt olur. Fakat *فألم إخوانه فلا م السدس وإن كان له إخوانه فلا م السدس* âyetinden anlaşıldığı üzere ana, kardeşleri iskât edemez.

Erkek kardeş vefat ettiğinde böyle olduğu gibi *وهو يرثها إن لم يكن لها ولد* kız kardeş ölür de çocuğu olmazsa –babası da yoksa- erkek kardeş de kız kardeşi gibi varis olur. Terekesinin tamamını alır. Fakat babası veya oğlu varsa kardeş sâkıt olur. Kızı bulunursa tamamını alamaz, bakiyi alır. *وإن كانتا* aynı şartlardaki kız kardeşler iki veya daha fazla iseler *فلهما الثلثان مما ترك* bunların payı, terekenin üçte ikisidir. Asabe varsa geri kalan ona verilir. Asabe yoksa farzan değil, reddin yine onların olur.

“Aynı şartlarda kalanlar, erkekli kızlı kardeşler ise” *وإن كانوا إخوة رجالاً و نساء*

“Erkeğe iki, kıza bir olacak şekilde aralarında taksim edilir.” *فللذكر مثل حظ الأنثيين*

“Şaşırsınız diye Allah size açıklama yapıyor.” *يبين الله لكم أن تضلوا*

“Allah her şeyi bilmektedir.” *والله بكل شيء عليم*

Âyetten Çıkarılan Hükümler

Bu âyet de ana-baba bir veya baba bir kız kardeşlerin mirastaki paylarını açıklamaktadır.

- a- Çocuğu ve babası olmayan (kelâle) bir erkek veya kadın ölür sadece ana-baba veya baba bir kız kardeşi varsa kız kardeşi mirasın yarısını alır.
- b- Eğer bir kimsenin kız kardeşi ölür, ölenin baba ve çocuğu yoksa erkek kardeş kız kardeşe varis olur.
- c- Eğer erkek ölür, baba ve çocuğu bulunmaz, kendisine ana-baba bir veya baba bir, iki kız kardeş mirasçı olursa bu kızlar, erkek kardeşin bıraktığı malın üçte ikisini alırlar.
- d- Erkek ölür, babası ve çocuğu bulunmaz, kendisine ana-baba bir veya baba bir erkek ve kız kardeşler mirasçı olursa bu kardeşler ikili-birli alırlar.

2. Enfâl Sûresindeki Miras ile İlgili Âyet

Yukarıda da belirtildiği gibi Enfâl sûresinin 75. âyeti nazil oluncaya kadar nesep yoluyla akraba olmayanlar da farklı sebeplerle varis olabiliyorlardı. Ancak bu âyette bulunan *وأولوا الأرحام بعضهم أولى*

بعض في كتاب الله “Allah’ın kitabına göre yakın akrabalar birbirine (varis olmağa) daha uygundur.” cümlesi inince nesep yolu ile akraba olmayanlar birbirine varis olmadılar. إن الله بكل شيء عليم. “Şüphesiz ki Allah her şeyi bilendir.” Dolayısıyla kimin kime varis olacağını O daha iyi bilir.

Belirtildiği gibi, üç grup mirasçıdan ilk gruptan kimse bulunmazsa Hanefilere göre zevi’l-erhâm denilen akrabalar mirasçı olurlar.

Zevi’l-erhâm, ashâb-ı ferâiz ve asabe dışında kalan akrabalar dört kısımdır:

- 1- Ölenin (asabe ve farz sahibi olmayan) fûrûudur. Yani kızlarının ve oğlunun ve oğlunun...kızlarının çocuklarıdır.
- 2- Ölenin fasit dede ve nineleri. Fasit dede, ölene nispetinde araya anne giren büyük babadır. Ananın babası, ananın babasının babası gibi. Fasit nine ise ölene nispetinde araya sahih olmayan dede giren büyük annedir. Ananın babasının anası, ananın babasının anasının anası gibi.
- 3- Ölenin babasının ve annesinin (asabe ve farz sahibi olmayan) fûrûudur. Mutlak olarak yani ister ana-baba bir ister ana bir ister baba bir olsun, kız kardeşlerin çocukları ile ana-baba bir ve baba bir erkek kardeşlerin oğullarının...kızları ve bunların çocukları ve ana bir erkek kardeşlerin oğul ve kızları ile bunların çocuklarıdır.
- 4- Büyük baba/dede ve büyük ana/ninenin (asabe ve farz sahibi olmayan) fûrûudur ki ana bir amcalar ve mutlak olarak dayı ve teyzeler ve bunların çocukları ve ana-baba bir veya baba bir amcaların ve bunların oğullarının oğullarının... kızları ve bunların çocuklarıdır. Ölenin ana ve babasının, dede ve ninelerinin asabe olmayan amcaları ve mutlak olarak hala, dayı ve teyzeleri ve bunların çocukları da zevi’l-erhâmdandır.³⁴

Belirli hisse sahipleri ve asabe var iken zevi’l-erhâmdan olan akrabalar mirasçı olamazlar. Bunlar bulunmadığı takdirde terekenin tamamını; sadece karı veya koca bulunduğu ise bunların hisseleri ayrıldıktan sonra geri kalanı alırlar.

Zevi’l-erhâmın mirasçı olmasında şu esaslar uygulanır.

- 1- Eğer zevi’l-erhâmdan olan mirasçı tek bir kişi ise hangi sınıftan olursa olsun, bütün tereke buna kalır.
- 2- Birkaç kişi olup, sınıfları da başka ise sınıfı önde olan tercih edilir.
- 3- Zevi’l-erhâmdan olan mirasçılar birkaç kişi olup da hepsi aynı sınıftan olursa ölene en yakın olan tercih edilir.³⁵

³⁴ Ali Himmet Berki, *İslâm Hukukunda Ferâiz ve İntikal*, sad. İrfan Yücel (Ankara: DİB Yayınları, 1985), 75-76.

³⁵ Berki, *İslâm Hukukunda Ferâiz ve İntikal*, 76.

Sonuç ve Değerlendirme

Yapılan çalışmadan elde ettiğimiz sonuçları şu şekilde özetlememiz mümkündür. İslâm miras hukukunun ilk kaynağı, Kur'ân-ı Kerîm'dir. Miras hukuku, Kur'ân-ı Kerîm'de en detaylı şekilde açıklanan hükümler arasında yer almaktadır. Kur'an, uygulamada en çok başvurulan halleri göz önünde bulundurarak hüküm koymuş ve miras paylarını evlat, ana-baba, karı koca ve kardeşler gibi en yakın mirasçılar hakkında tespit etmiştir. Diğer mirasçıların tespit ve paylarının tayinini sünnet, icmâ ve ictihada bırakmıştır.

Her konuda olduğu gibi miras hukukunda da tedric kuralına riayet edilmiş, hicrete kadar miras hukuku Câhiliye döneminde olduğu şekliyle devam etmiştir. Câhiliye döneminde mirasçı olmanın da nesep ve antlaşma gibi iki sebebi vardı. Nesep yoluyla sadece erkekler varis olabiliyorlardı. Antlaşma yoluyla veraset de “velâ” ve “tebennî” olmak üzere iki şekilde oluyordu. Hicretten sonra da bunlara “hicret” ve “muâhat” (kardeşlik) şeklinde iki sebep daha eklenmişti. Tahlil ve tefsirini yaptığımız âyetler nazil olduktan sonra miras konusunda ölçü alınması gereken kriterin akrabalık bağı, evlilik ve velâ olduğu hükme bağlanmıştır.

Kaynakça

- Berki, Ali Himmet. *İslâm Hukukunda Ferâiz ve İntikal*. sad. İrfan Yücel. Ankara: DİB Yayınları, 2. Basım, 1985.
- Beyzâvî, Ebû Saîd Abdullah b. Ömer. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl (Mecmau't-tefâsîr içinde)*. İstanbul: y.y., ts..
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *Şerhu's-Sirâciyye fi'l-Ferâiz*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, ts..
- Çolak, Abdullah. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2018.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Zehreveyn Yayınları, ts..
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Muhammed b. Ya'kub. *Tenvîrü'l-mikbâs min Tefsîri İbn 'Abbâs (Mecmau't-tefâsîr içinde)*. İstanbul: y.y., ts..
- Hâzin, Alaüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm. *Lübâbü't-te'vîl fi meâ'ni't-tenzîl (Mecmau't-tefâsîr içinde)*. İstanbul: y.y., ts..
- Koçak, Muhsin vd.. *İslâm Hukuku (İslâm Hukukuna Giriş/Aile Hukuku/Miras ve Ceza Hukuku)*. İstanbul: Ensar Yayınları, 4. Basım, 2017.
- Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed. *el-Muhtasar*. İstanbul: y.y., 1966.
- Kurtubî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. Kahire: y.y., 1967.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1979.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-gayb*. Mısır: y.y., 1305.
- Şürûnbülâlî, Hasan b. Ammâr. *Nûrû'l-îzâh ve necâtü'l-ervâh*. İstanbul: y.y., 1985.
- Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Kahire: y.y., 1968.

Zühaylî, Vehbe. *et-Tefsîrû'l-münîr fi'l-akîde ve'ş-şerîa ve'l-menhec*. Beyrut: Darü'l-Fikri'l-Muâsır, 1991.